

Činioci profesionalne i prostorne pokretljivosti, odnosno stabilizacije seoske omladine

Edhem Dilić

U tradicionalnim sredinama proces pripremanja za život odrasle osobe u seljačkoj porodici odvijao se prema uhdanom i jedinstvenom »obrascu« — već od najranijih dana bio je vezan uz rad u porodici i nastavljao se prema cilju koji je izgledao potpuno normalan i »društveno prihvatljiv«: posjedovanje i upravljanje individualnim posjedom.¹ Za većinu mladih posjedovanje zemlje i upravljanje gospodarstvom predstavljalo je vrhovnu vrijednost i osnovni životni cilj. Zatvorena agrarna struktura sela i malobrojni sporadični kontakti s gradom eliminirali su mogućnost »ulaženja« u druga uglednija zanimanja. Jedino bliže poznata nepoljoprivredna zanimanja (učitelj, svećenik, liječnik i sl.) činila su se mladima uglavnom nedostupnim. Mali broj nepoljoprivrednih zanimanja i radnih mjesta, nedovoljno obrazovanje te pomanjkanje podrške i veze u gradu, daljnji su momenti koji onemogućavali mladim seljacima napuštanje seoske sredine.

U takvoj situaciji je mladom seljaku »upravljanje poljoprivrednim posjedom«, koji je povrh toga njegovo vlasništvo, izgledalo kao ne samo najpoznatije zanimanje, nego ujedno i kao ono koje najviše odgovara ruralnim tradicijama društvenog uspona.²

Raspad zatvorene agrarne strukture, svakodnevni i intenzivni kontakti s »vanjskim« svijetom, razvoj obrazovanja, transporta i sredstava komunikacije te porast broja radnih mjesta izvan poljoprivrede doveo je do masovnog migriranja seljaka u grad. Opseg i karakter ove migracije ima veliki značaj za formiranje aspiracija mladih u selu. Sada »grad i profesija u nepoljoprivrednom sektoru izgledaju istovremeno kao konkretni cilj prema kojem se teži, kao pomagalo da se ocijeni vlastiti položaj, te kao model čiji elementi mogu biti asimilirani od strane one omladine koja ostaje na gospodarstvu.«³

¹ Usp. Anna Sianko, »Choix professionnel et promotion sociale«, *Etudes Rurales*, Vol. VII/1967, pp. 25—26, pp. 190—192.

² *Ibid.*, str. 191.

³ *Ibid.*, str. 194.

Daleko veći izbor mogućnosti koje su ranije seoskoj omladini bile nedostupne, kao i izmijenjena koncepcija društvenog uspona, čini problem profesionalnog izbora i aspiracija vrlo složenim i u seoskim sredinama.

Koristeći empirijske podatke istraživanja o društvenom položaju i orijentaciji seoske omladine, pokušat ćemo ukazati na neke osnovne momente koji utječu na tendencije profesionalne i prostorne pokretljivosti, odnosno stabilizacije mladih poljoprivrednika.⁴

I

U narednoj analizi, zavisnu varijablu ćemo radno nazvati »temeljna životna orijentacija« seoske omladine. Odredili smo je na temelju pitanja o očekivanjima ispitanika u pogledu profesionalne budućnosti i radnog miljea.⁵ Kombinacijom ova dva kriterija dobili smo tri osnovne skupine ispitanika:

Namjerava ostati u poljoprivredi i selu	72,8
Namjerava napustiti poljoprivredu uz ostajanje u selu	7,2
Namjerava napustiti i poljoprivredu i selo	20,0
Ukupno	100,0 (N = 1.312)

U narednoj analizi pokušat ćemo ukazati na osnovne razlike, odnosno sličnosti ove tri skupine ispitanika. Pri tome ćemo ukazati ne samo na kvantitativne nego i kvalitativne razlike, odnosno sličnosti.

Tabela 1

Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i njihovih socio-demografskih obilježja

	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode (df)	Nivo signifikantnosti (p)	Korigirani koeficijent kontingencije (C)
Spol	35,999	2	0,001	0,236
Dob	5,877	4	0,30	0,092
Bračno stanje	26,205	2	0,001	0,204
Školska sprema	214,095	6	0,001	0,482
Tip domaćinstva	23,614	2	0,001	0,194
Tip naselja	19,172	4	0,001	0,163
Zapošljavanje izvan gospodarstva	30,964	2	0,001	0,222

Od sedam kontroliranih obilježja, kod četiri smo utvrdili statistički značajne razlike: *ženski ispitanici, oženjeni (udate), manje obrazovani i ispitanici koji se nisu zapošljavali izvan gospodarstva* u naglašenijoj mjeri pokazuju znake prostorne i profesionalne stabilizacije.

⁴ Istraživanje je u toku 1967. i 1968. godine na području cijele zemlje proveo Odjel za sociologiju sela Agrarnog instituta u Zagrebu (sada u sastavu Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu). Rezultati istraživanja objavljeni su u radu: Edhem Dilić, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine (rezultati empirijskog istraživanja)*, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, 1969. godine.

⁵ U tom smislu »temeljna životna orijentacija« ima dva osnovna smjera kako s obzirom na socio-profesionalni status (poljoprivrednici — nepoljoprivrednici), tako i radni, odnosno životni milje (selo — grad).

Tabela 2

*Komparativni modalni profil s obzirom na socio-demografska obilježja ispitanika**

	Ostajanje u selu i poljoprivredi	Napuštanje poljoprivrede uz ostajanje u selu	Napuštanje poljoprivrede i sela
<i>Spol</i>			
muški	57,1	79,8	72,9
ženski	42,9	20,2	27,1
<i>Dob</i>			
14 — 17	31,8	34,0	37,0
18 — 21	43,2	46,8	43,9
22 — 25	25,0	19,2	19,1
<i>Bračno stanje</i>			
neoženjeni, neudate	77,2	81,9	91,2
oženjeni, udate	22,8	18,1	8,8
<i>Obrazovanje</i>			
do 4 razreda	38,6	11,7	16,4
5 — 7	28,1	25,5	23,7
8	32,3	46,8	38,2
8 raz. i više	1,0	16,0	21,7
<i>Tip domaćinstva</i>			
čisto poljoprivredna	67,6	44,7	58,4
mješovita	44,7	55,3	41,6
<i>Tip naselja</i>			
razvijeno	36,8	58,5	38,9
srednje razvijeno	32,3	22,3	35,1
nerazvijeno	30,9	19,2	26,0
<i>Zapošljavanje izvan gospodarstva</i>			
nisu se zapošljavali	89,0	73,4	78,2
zapošljavali su se	11,0	26,6	21,8

* Potcrtane su modalne osobine ispitanika u svakom od tri segmenta varijable »temeljna životna orijentacija«.

Iako uočene razlike kod obilježja »dob«, »tip naselja« i »zapošljavanje izvan vlastitog individualnog gospodarstva« nisu statistički značajne, one su ipak vrlo indikativne. Tako vidimo da sklonost potpunom prekidu sa selom i poljoprivrednim zanimanjem postepeno opada s višom dobi, da ispitanici iz mješovitih domaćinstava češće pokazuju sklonost k napuštanju poljoprivrede, odnosno sela, te da je profesionalna i prostorna stabilizacija ispitanika najčešća u zatvorenim agrarnim naseljima.

Prikazani komparativni ili segmentarni modalni profil s obzirom na socio-demografska obilježja pokazuje da su uočene razlike ipak pretežno kvantitativne prirode. Naime, tipični modalni ispitanici u svakom od segmentata varijable »temeljna životna orijentacija« kvalitativno se razlikuju samo kod

obilježja »obrazovanje« i »tip domaćinstva«. ⁶ Tako tipični ispitanik koji želi napustiti poljoprivredno zanimanje, odnosno i poljoprivredu i selo, kada je u pitanju školsko obrazovanje ima modalnu osobinu »8 razreda osnovne škole«, a ispitanik koji je prostorno i profesionalno stabiliziran — osobinu »do 4 razreda osnovne škole«. S druge strane, dok tipičan modalni ispitanik koji namjerava napustiti i poljoprivredu i selo, odnosno suprotno »tip« ispitanika, kada je u pitanju obilježje »tip domaćinstva«, ima modalnu osobinu »čisto poljoprivredno domaćinstvo«, dotle tipičan ispitanik koji namjerava samo napustiti poljoprivredno zanimanje, s tim da i dalje ostane živjeti u selu, ima osobinu »mješovito domaćinstvo«. Ovaj zadnji podatak indicira važan zaključak da »porodični uzor« domaćinstva s pluralitetom dohotka predstavlja osnovu za opredjeljivanje svojih potomaka kada se radi o izboru profesije i radnog miljea.

O značajnosti povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i ekonomskih karakteristika njihovih gospodarstava zaključivali smo na temelju samo tri obilježja: površina obradivog zemljišta (u hektarima), subjektivna procjena o imovinskim prilikama gospodarstva u odnosu na ostala gospodarstva u ispitanikovom selu, i subjektivna procjena perspektive poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvu u naredne tri godine.

Tabela 3

Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i ekonomskih karakteristika njihovih gospodarstava

	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode (df)	Nivo signifikantnosti (p)	Korigirani koeficijent kontingencije (C)
Površina obradivog zemljišta	3,977	4	0,50	0,055
Imovinske prilike gospodarstva	12,194	4	0,02	0,130
Perspektiva poljoprivredne proizvodnje	40,791	4	0,001	0,360

Dobiveni rezultati pokazuju da statistički značajne razlike postoje samo kod obilježja »perspektiva poljoprivredne proizvodnje«: ispitanici koji namjeravaju napustiti poljoprivredu i selo u značajnoj mjeri češće smatraju da će poljoprivredna proizvodnja na njihovom gospodarstvu u narednom razdoblju stagnirati ili opasti. Kako smo, međutim, u dodatnoj analizi utvrdili da preko polovine svih ispitanika koji smatraju da će proizvodnja na njihovom gospodarstvu opasti, ovo opadanje veže uz vlastito napuštanje posjeda, očito je da dobivenu vezu ne možemo tumačiti u tom smislu da je planirani agrarni i ruralni eksodus omladine direktno povezan s perspektivom poljopri-

⁶ Komparativni ili segmentarni modalni profil se zasniva na međusobnom uspoređivanju pojedinih segmenata jedne varijable (u našem slučaju tri segmenta varijable »temeljna životna orijentacija«) u njihovom odnosu prema nekim drugim varijablama, s kojima je dotična varijabla, kao centralna, ukrštena. Tipičan modalni ispitanik u nekoj određenoj skupini (u našem slučaju odvojeno svaki segment varijable »temeljna životna orijentacija«) jest onaj ispitanik koji posjeduje sve modalne osobine svoje skupine.

Oba pokazatelja predstavljaju relativno »grubi« način sintetičkog prikaza rezultata istraživanja i diferenciranja raznih tipičnih ispitanika jer se »modalni profili« zasnivaju na apsolutnoj većini opažene frekvencije u jednoj ćeliji kontingencijske tabele (tako se prema spolu i moglo dogoditi da su npr. razlike utvrđene hi-kvadrat testom značajne, a da ipak tipični ispitanik u sva tri segmenta varijable »temeljna životna orijentacija« ima modalnu osobinu »muški spol«). Usp. opširnije: dr Mladen Zvonarević, »Indeks segmentarne asocijacije V i njegova primjena«, *Obrazovanje odraslih*, Zagreb, god. XIII/1967, br. 1-2, str. 38—39 i 41.

vredne proizvodnje na gospodarstvu. Takvu direktniju vezu bi ispravnije bilo tražiti kod ostalih dviju skupina ispitanika, te reći da jedan od najznačajnijih razloga za odluku ispitanika da ostanu poljoprivrednici, odnosno da ostanu živjeti u selu, jest perspektiva poljoprivredne proizvodnje na njihovom imanju.⁷

Komparativni modalni profil s obzirom na ekonomske karakteristike gospodarstva ispitanika ukazuje na to da kod obilježja »površina obradivog zemljišta« i »perspektiva poljoprivredne proizvodnje« postoje kvalitativne razlike između ispitanika koji su prostorno i profesionalno stabilizirani, odnosno ispitanika koji planiraju samo agrarni eksodus, s jedne, i ispitanika koji planiraju istovremeno i agrarni i ruralni eksodus, s druge strane. Dok tipičan ispitanik u prvom slučaju ima modalne osobine »površina obradivog zemljišta od 3 do 7 ha«, odnosno »proizvodnja će porasti«, dotle u drugom slučaju susrećemo osobine »površina obradivog zemljišta do 3 ha«, odnosno »proizvodnja će ostati ista«.

Tabela 4

Komparativni modalni profil s obzirom na ekonomske karakteristike gospodarstva ispitanika

	Ostajanje u selu i poljoprivredi	Napuštanje poljoprivrede uz ostajanje u selu	Napuštanje poljoprivrede i sela
<i>Površina obradivog zemljišta</i>			
do 3 ha	38,2	33,0	42,4
3 — 7	41,7	41,5	37,0
preko 7 ha	19,7	19,1	16,8
b. o.	0,4	6,4	3,8
<i>Imovinske prilike gospodarstva</i>			
slabije stojeće	23,6	19,2	32,0
srednje stojeće	59,4	69,1	55,0
bolje stojeće	15,7	11,7	12,2
b. o.	1,3	—	0,8
<i>Perspektiva poljoprivredne proizvodnje</i>			
porast će	43,7	42,6	29,0
ostat će ista	19,0	18,1	30,5
opast će	5,8	13,8	13,0
b. o.	31,5	25,5	27,5

Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i njihovog porodičnog statusa mjerili smo na temelju slijedećih indikatora: stupanj učešća u upravljanju gospodarstvom i domaćinstvom, stupanj zadovoljstva učešćem u donošenju važnijih porodičnih odluka o ličnim stvarima, te slaganjem, odnosno razmimoilaženjem s roditeljima.

⁷ Kod ovih razmatranja moramo imati na umu da ovdje ne dolazi u obzir zaključivanje argumentom *a contrario*.

Tabela 5

Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i njihovog porodičnog statusa

	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode (df)	Nivo signifikantnosti (p)	Korigirani koeficijent kontingencije (C)
Učešće u upravljanju gospodarstvom	11,827	4	0,10	0,131
Učešće u upravljanju domaćinstvom	11,530	4	0,05	0,130
Zadovoljstvo učešćem u upravljanju gospodarstvom i domaćinstvom	3,066	2	0,30	0,072
Samostalno raspolaganje novcem	12,631	2	0,01	0,143
Samostalnost u donošenju ličnih odluka	0,774	2	0,70	0,003
Odnosi s roditeljima	48,349	2	0,001	0,285

Značajne razlike utvrdili smo samo kod obilježja »odnosi s roditeljima«; profesionalno i prostorno stabilni ispitanici u značajnijoj mjeri češće izjavljuju da se u cijelosti slažu sa svojim roditeljima. S druge strane, nerazumijevanje i razmimoilaženje generacija najčešće se susreće kod onih ispitanika koji namjeravaju napustiti i poljoprivredu i selo.

Kada su u pitanju ostali indikatori porodičnog statusa, podaci iz tabele 6 ukazuju na vrlo interesantne razlike među ispitanicima s obzirom na njihovu »temeljnu životnu orijentaciju«.

Zanemarujući neke manje razlike, može se općenito reći da relativno najpovoljniji statut u porodici imaju ispitanici koji planiraju samo agrarni eksodus.⁸ No, pri tom je interesantno da upravo ovi ispitanici u najvećoj mjeri ispoljavaju nezadovoljstvo sa stupnjem svog učešća u donošenju važnih porodičnih odluka o proizvodnoj i potrošnoj orijentaciji.

Prema očekivanju, u relativno najnepovoljnijem položaju nalaze se oni ispitanici koji planiraju istovremeno i agrarni i ruralni eksodus.⁹

U daljnjoj analizi nastojali smo utvrditi u kojoj se mjeri naše tri skupine ispitanika razlikuju s obzirom na stupanj zadovoljstva životom u svom selu, odnosno zadovoljstva životom općenito. Kako smo već ranije utvrdili da je zadovoljstvo ispitanika životom u selu u uskoj vezi s njihovim »osjećanjem dosade« i stupnjem zadovoljstva načinom korištenja slobodnog vremena, to smo analizom obuhvatili i ova dva obilježja.

Statistički značajne razlike utvrđene su kod četiri obilježja. Pri tome su veze između »temeljne životne orijentacije« i obilježja »zadovoljstvo životom u selu« i »zadovoljstvo životom uopće« pravolinijske: što je stupanj zado-

⁸ Za potpunije objašnjenje dobivenih rezultata kod ove kategorije ispitanika neophodne bi bile i informacije o tome da li ispitanici planiraju život u roditeljskom domaćinstvu ili namjeravaju osnovati samostalno, neokalno domaćinstvo. U našem istraživanju takve informacije nismo na žalost prikupili.

⁹ »... bijeg mladih ljudi iz poljoprivrede i sa zemlje ne treba biti samo bijeg od dugog radnog vremena i loše plaćenog rada, nego i također bijeg od njihove uloge u seljačkoj porodici...« (Eugenia Jagiello-Lysiowa, »Research on the Occupation of Farming«, *The Polish Sociological Bulletin*, Vol. III/1963, No. 2, p. 114.)

Tabela 6

Komparativan modalni profil s obzirom na porodični status ispitanika

	Ostajanje u selu i poljoprivredi	Napuštanje poljoprivrede uz ostajanje u selu	Napuštanje poljoprivrede i sela
<i>Učešće u upravljanju gospodarstvom</i>			
odlučuju	23,5	24,5	17,5
samo ih se konzultira	23,8	31,9	34,0
ne odlučuju	46,1	37,2	46,2
b. o.	6,6	6,4	2,3
<i>Učešće u upravljanju domaćinstvom</i>			
odlučuju	28,2	38,3	29,4
samo ih se konzultira	25,4	30,8	34,0
ne odlučuju	39,0	27,7	34,7
b. o.	7,4	3,2	1,9
<i>Zadovoljstvo učešćem u upravljanju</i>			
zadovoljni	74,8	71,3	72,5
nezadovoljni	20,9	27,6	25,2
b. o.	4,3	1,1	2,2
<i>Samostalno raspolaganje novcem</i>			
ne	68,3	51,1	63,0
da	31,7	48,9	37,0
<i>Samostalnost u donošenju odluka o ličnim stvarima</i>			
nesamostalni	49,9	42,6	49,6
samostalni	49,9	52,1	49,2
b. o.	0,2	5,3	1,2
<i>Odonosi s roditeljima</i>			
slažu se u cijelosti	79,8	71,3	60,7
ne slažu se	13,4	22,3	30,9
b. o.	6,8	6,4	8,4

Tabela 7

Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i njihovog zadovoljstva životom u selu i situacijom u slobodnom vremenu

	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode (df)	Nivo signifikantnosti (p)	Korigirani koeficijent kontingencije (C)
Zadovoljstvo životom općenito	40,780	2	0,001	0,255
Zadovoljstvo životom u selu	141,098	4	0,001	0,424
Potreba mijenjanja sela	11,860	2	0,01	0,145
Zadovoljstvo načinom korištenja slobodnog vremena	43,892	4	0,001	0,245
»Osjećanje dosade«	157,524	4	0,001	0,444

voljstva viši utoliko je i češća profesionalna i prostorna, odnosno samo prostorna stabilizacija.¹⁰

Interesantno je da stupanj zadovoljstva načinom korištenja slobodnog vremena, odnosno stupanj »otsutnosti dosade« nije najviši kod prostorno i profesionalno stabiliziranih ispitanika, nego kod ispitanika koji planiraju samo napuštanje poljoprivrede.

Dobiveni komparabilni modalni profil pokazuje da prema očekivanju postoje značajne kvalitativne razlike između prostorno stabiliziranih ispitanika i onih koji namjeravaju napustiti selo. Takve razlike u modalnim osobinama tipičnih modalnih osobina tipičnih modalnih ispitanika utvrđene su kod stupnja zadovoljstva životom u selu i zadovoljstva načinom korištenja slobodnog vremena, odnosno kod stupnja »osjećanja dosade«.

Normalno bi bilo, nadalje, očekivati da će »temeljna životna orijentacija« ispitanika biti povezana s percepcijom socio-profesionalnog statusa poljoprivrednika i »grupnog« omladinskog statusa.

Tabela 8

Komparabilni modalni profil s obzirom na zadovoljstvo ispitanika u selu i situacijom u slobodnom vremenu

	Ostajanje u selu i poljoprivredi	Napuštanje poljoprivrede uz ostajanje u selu	Napuštanje poljoprivrede i sela
<i>Zadovoljstvo životom općenito</i>			
zadovoljni u cijelosti	30,8	31,9	11,5
nešto im nedostaje	67,5	68,1	87,4
b. o.	1,7	—	1,1
<i>Zadovoljstvo životom u selu</i>			
zadovoljni	59,2	55,3	24,8
i zadovoljni i nezadovoljni	24,3	26,6	27,1
nezadovoljni	15,6	18,1	47,3
b. o.	0,9	—	0,8
<i>Potreba mijenjanja sela</i>			
promjene nisu potrebne	17,7	13,8	10,3
potrebne su promjene	71,8	81,9	87,8
b. o.	10,5	4,3	1,9
<i>Zadovoljstvo načinom provođenja slobodnog vremena</i>			
zadovoljni	55,2	63,8	38,1
i jesu i nisu	21,7	20,2	20,2
nezadovoljni	22,1	16,0	40,1
b. o.	1,0	—	1,6
<i>»Osjećanje dosade«</i>			
dosadno im je	21,6	13,8	58,8
dosadno im je samo ponekad	36,8	30,9	21,7
nije im dosadno	40,8	55,3	18,7
b. o.	0,8	—	0,8

¹⁰ Iako kod obilježja »potreba mijenjanja sela« nisu utvrđene statistički značajne veze, ipak i ovdje postoji sistematska veza — zahtjev za mijenjanjem kako načina života i odnosa u selu, tako i potreba prevazilaženja zaostalosti sela »raste uporedo s naglašenijom tendencijom prostornog i socio-profesionalnog pomjeranja, tako da je najizrazitiji kod one grupe ispitanika koji planiraju potpuni raskid s poljoprivredom i selom.

Percepciju socio-profesionalnog statusa poljoprivrednika utvrdili smo na temelju mišljenja ispitanika o općem položaju i ugledu poljoprivrednika, te mišljenja o mogućnosti poboljšanja općeg položaja poljoprivrednika. S druge strane, percepciju statusa omladine kao specifične dobne i socijalne grupe utvrdili smo na temelju mišljenja ispitanika o stupnju utjecaja omladine na zbivanja u njihovom selu, te mišljenja o mogućnosti povećanja utjecaja mladih i rješavanja njihovih osnovnih teškoća.

Tabela 9

Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i percepcije socio-profesionalnog i grupnog statusa

	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode (df)	Nivo signifikantnosti (p)	Korigirani koeficijent kontingencije (C)
Opći položaj poljoprivrednika	8,265	4	0,10	0,110
Mogućnost poboljšanja položaja poljoprivrednika	13,141	2	0,01	0,162
Društveni ugled poljoprivrednika u odnosu na osobe ostalih zanimanja	8,868	4	0,10	0,123
Utjecaj omladine na zbivanja u selu	22,217	6	0,01	0,170
Mogućnost povećanja utjecaja omladine	3,138	2	0,30	0,101
Mogućnost poboljšanja općeg položaja seoske omladine	3,657	2	0,20	0,085

Tabela 10

Komparabilni modalni profil s obzirom na percepciju ispitanika o socio-profesionalnom i »grupnom« statusu

	Ostajanje u selu i poljoprivredi	Napuštanje poljoprivrede uz ostajanje u selu	Napuštanje poljoprivrede i sela
<i>Opći položaj poljoprivrednika</i>			
doobar	14,3	22,4	11,1
osrednji	42,4	40,4	42,7
loš	36,9	35,1	43,9
b. o.	6,4	2,1	2,3
<i>Mogućnost poboljšanja položaja poljoprivrednika</i>			
ne postoji mogućnost	9,4	9,8	15,2
postoji mogućnost	74,5	70,6	70,7
b. o.	16,1	19,6	14,1
<i>Društveni ugled poljoprivrednika u odnosu na ostala zanimanja</i>			
veći	1,8	5,3	2,7
podjednak	30,2	33,0	23,7
manji	62,3	58,5	68,7
b. o.	5,7	3,2	4,9

<i>Utjecaj omladine na zbivanja u selu</i>			
velik	9,1	17,0	4,2
srednji	25,5	27,6	24,8
slab	38,2	36,2	43,9
nikakav	17,5	12,8	24,8
b. o.	9,7	6,4	2,3
<i>Mogućnost povećanja utjecaja omladine</i>			
ne postoji mogućnost	24,9	18,1	24,9
postoji mogućnost	72,5	76,4	60,8
b. o.	2,6	5,5	14,3
<i>Mogućnost poboljšanja općeg položaja seoske omladine</i>			
ne postoji mogućnost	12,3	11,7	17,9
postoji mogućnost	68,3	77,7	72,5
b. o.	19,4	10,6	9,6

Podaci iz tabele 9 i 10 indiciraju zaključak da percepcija socio-profesionalnog i grupnog statusa nemaju nekog većeg utjecaja na formiranje » temeljne životne orijentacije« ispitanika. Jedina značajna razlika utvrđena kod tipičnih modalnih ispitanika s obzirom na percepciju općeg položaja poljoprivrednika (dok tipični modalni ispitanik u skupini ispitanika k namjeravaju ostati u selu i poljoprivredi, odnosno koji planiraju sa agrarni eksodus, ima modalnu osobinu »srednji položaj«, dotle tipični i dalni ispitanik koji namjerava napustiti i selo i poljoprivredu ima osobi »loš položaj«).

Na kraju ovog odjeljka iznijet ćemo još podatke o značajnosti povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i njihovog prihvata ili odbacivanja određenih tradicionalnih uzora ponašanja i mišljenja.

Tabela 11
Značajnost povezanosti između »temeljne životne orijentacije« ispitanika i njihovog prihvatanja tradicionalnih obrazaca ponašanja i mišljenja

	Hi-kvadrat	Stupnjevi slobode (df)	Nivo signifikantnosti (p)	Korigiran koeficijent kontingencije (C)
Prihvatanje agrotehničkih inovacija	8,528	2	0,01	0,124
Izračunavanje koristi od prihvatanja agrotehničkih inovacija	3,838	2	0,10	0,091
Mišljenje o zapošljavanju žene izvan domaćinstva i gospodarstva	44,265	2	0,001	0,280
Stav o ravnopravnosti bračnih drugova	11,268	2	0,01	0,136
Stav prema školovanju žena	13,583	2	0,01	0,174
Stav prema bavljenju seoskih omladinki sportom	44,613	2	0,001	0,267
Mišljenje o potrebi religije	29,157	2	0,001	0,218

Tabela 12

*Komparabilni modalni profil s obzirom na prihvatanje
tradicionalnih obrazaca ponašanja i mišljenja*

	Ostajanje u selu i poljoprivredi	Napuštanje poljoprivre- de uz ostaja- nje u selu	Napuštanje poljoprivrede i sela
<i>Prihvatanje agrotehničkih inovacija</i>			
prihvataju inovacije	71,8	71,3	65,6
više vole raditi na ustaljeni način	17,3	10,6	23,3
b. o.	10,9	18,1	11,1
<i>Skłonost izračunavanju koristi od primjene agrotehničkih inovacija</i>			
skloni izračunavanju	65,0	64,9	58,0
neskloni	30,8	24,5	34,4
b. o.	4,2	10,6	7,6
<i>Mišljenje o zapošljavanju žene</i>			
treba se baviti samo domaćinstvom	55,6	45,7	36,2
treba da se i zaposli	31,7	42,6	55,0
b. o.	12,7	11,7	8,8
<i>Stav o ravnopravnosti bračnih drugova</i>			
ravnopravno odlučivanje	58,4	68,1	69,1
dominacija muža	40,1	30,8	29,8
b. o.	1,5	1,1	1,1
<i>Stav prema školovanju žena</i>			
jednako školovanje muškaraca i žena	71,1	79,8	82,1
žene se ne trebaju jednako školovati	27,5	18,1	17,2
b. o.	1,4	2,1	0,7
<i>Stav prema bavljenju seoskih omladinki sportom</i>			
odobravaju	57,0	85,1	72,5
ne odobravaju	40,7	12,8	25,6
b. o.	2,3	2,1	1,9
<i>Mišljenja o potrebi religije</i>			
religija je potrebna	52,9	54,3	34,7
religija nije potrebna	44,4	45,7	63,0
b. o.	2,7	—	2,3

Podaci iz tabele 11 i 12 pokazuju da su uočene razlike uglavnom kvantitativne prirode. Pri tome se ispitanici jasno diferenciraju s obzirom na sadržajnu usmjerenost pojedinih indikatora tradicionalizma.

Kada su u pitanju inovatorne inicijative susrećemo se sa interesantnim podatkom da inovacije najčešće prihvaća skupina prostorno i profesionalno stabiliziranih ispitanika, a najrjeđe skupina ispitanika koja planira i agrarni i ruralni eksodus. S obzirom da je ova zadnja skupina ispitanika obrazovana i općenito »naprednija«, dobivene rezultate vjerojatno treba tumačiti

relativno čvrstom odlukom ispitanika da napuste poljoprivredu kao zanimanje i vezivanje svih njihovih akcija uz ostvarenje takve odluke.¹¹

Kod stavova o ravnopravnosti spolova vidimo da uporedo s tendencijom napuštanja sela i poljoprivrede raste ispitanika koji odbacuju tradicionalne stavove o ženinom položaju i sposobnostima. Pri tome kod mišljenja o ženinom zapošljavanju izvan individualnog gospodarstva postoji razlika između tipičnih modalnih ispitanika. Dok tipičan modalni ispitanik koji namjerava ostati poljoprivrednik, odnosno koji namjerava napustiti poljoprivredu ali i dalje namjerava živjeti u selu, ima modalnu osobinu »žena treba raditi samo u domaćinstvu«, dotle ispitanik koji planira i agrarni i ruralni eksodus ima modalnu osobinu »žena treba da se zaposli i izvan domaćinstva«.

Razlike među tipičnim modalnim ispitanicima s obzirom na njihovu »temeljnu životnu orijentaciju« postoje i kod mišljenja o potrebi religije. Naime, tipičan modalni ispitanik koji namjerava napustiti poljoprivredu i selo, za razliku od tipičnog ispitanika ostale dvije skupine, ima modalnu osobinu »religija nije potrebna današnjem čovjeku«.

II

Činioci koji determiniraju izbor zanimanja kod seoske omladine mogu se uglavnom podijeliti u tri osnovne skupine.¹²

Prvu grupu čine tzv. *objektivni faktori*. Ovdje spada broj nepoljoprivrednih radnih mjesta i potražnja radne snage u različitim sektorima privrede, broj i vrste koje daju kvalifikaciju za takva radna mjesta, pristupačnost takvih škola seoskoj omladini i sl. Drugu skupinu čine *socio-psihološki faktori*: profesionalne aspiracije i očekivanja seoske omladine i modeli društvenog uspona koje su oni stvorili, ili koji postoje u lokalnoj zajednici, odnosno u društvu općenito. Treća skupina obuhvaća *individualne psihološke činioce*, kao što su talent, karakterne crte, itd.

U našem istraživanju ograničili smo se na neke važnije socio-psihološke činioce, dok se o objektivnima mogla dobiti djelomična slika iz konteksta izlaganja ispitanika.¹³

Faktore koji utječu na mlade poljoprivrednike da odaberu poljoprivredu kao zanimanje mogli bismo, na temelju rezultata našega istraživanja, *grubo podijeliti u tri grupe*: a) »*potizivne*«, koji im pomažu, pospješuju jedan takav izbor, b) »*negativne*«, koji ih mogu odvratiti od razmišljanja o nekom drugom zanimanju, i c) »*nedostatak izbora*«, tj. nepostojanje uvjeta ili takve zapreke koje im onemogućuju bilo kakvo ozbiljnije razmišljanje o promjeni zanimanja.

Među »*pozitivnim*« činiocima na prvo mjesto dolazi faktor koji bismo mogli nazvati »*privrženost pozivu i lokalnoj zajednici*«. Poljoprivredno zanimanje ima, naime, određene specifične karakteristike i nasljednu atraktivnost koje podržavaju tendenciju njegovog nastavljanja kao profesije. S druge strane, vidjeli smo da većina ispitanika ispoljava naglašenu psihološku

¹¹ Istraživanja migracija u Poljskoj su, inače, pokazala da inovatorne inicijative djeluju kao »*kontramotivacije*« migriranju, tako da su poljoprivrednici koji moderniziraju svoj posjed stabilniji od ostalih. Usp. Waclaw Makarczyk, »*Tendences des migrations rurales*«, *Etudes Rurales*, No. 25–26/1967, p. 167.

¹² O činiocima prostorne i profesionalne stabilizacije, odnosno pokretljivosti usp. opširnije kod: D. F. Hannan, »*Migration Motives and Migration Differentials among Irish Rural Youth*«, *Sociologia Ruralis*, Vol. IX/1969, No. 3, pp. 197–200; Waclaw Makarczyk, *Czynniki stabilizacji w zawodzie rolnika i motywy migracji do miast*, Instytut filozofii i socjologii Polskiej akademii nauk, Wrocław — Warszawa — Kraków 1964, str. 112–160, i Anna Sianko, op. cit., pp. 186–187.

¹³ Detaljnije o ovom dijelu istraživanja vidjeti: Edhem Dilić, »*Profesionalni izbor seljačke omladine*«, *Sociologija sela*, Zagreb, god. VI/1968, br. 22, str. 35–37.

povezanost uz rodno selo, prijatelje, rođake, kao i neke karakteristike sela kao prirodne sredine.

Bavljenje poljoprivredom već od ranih nogu, preuzimanje stavova i vrijednosti koje se stječu u roditeljskom domu, život na svježem zraku, ruku vanje strojevima, prisni i mnogostruki kontakti s prijateljima i rođacima kao i općenito rano i sveobuhvatno upoznavanje s većinom aspekata poljoprivrednog i seoskog života, orijentira, dakle, vrlo često mlade prema zanimanju poljoprivrednika.

Drugi »pozitivni« činilac koji se češće susreće je zadovoljstvo funkcioniranjem roditeljskog gospodarstva i općenito nivoom života.

Kao skoro isključivi »negativni činilac« — naravno i dalje govorim samo o ličnim motivima — javlja se nesigurnost kojoj bi mladi bili izloženi uslijed teškoća prijelaza u novo zanimanje ili adaptaciju na jedno novo zanimanje.

U trećoj grupi činilaca, na prvo mjesto dolazi spoznaja da je osnovna preduvjet za zapošljavanje izvan poljoprivrede odgovarajuća kvalifikacija a zatim slijede razlozi koji se sastoje u obavezama prema njegovoj porodici koja može, pod određenim uvjetima, npr. potreba radne snage, naslijeđiva nje i sl., od njega zahtijevati da ostane kod kuće unatoč njegovom uvjerenju da mu aspiracije ne mogu biti ovdje zadovoljene.¹⁴

Kako su ispitanici na pitanje: zašto namjeravaju da napuste poljoprivredu, davali »otvorene« odgovore, vrlo je teško stvoriti preciznu sliku o činilcima koji pospješuju agrarni eksodus. No ipak nam se čini da nećemo pogriješiti ako kao dominantan lični motiv izdvojimo »naporan rad i nepopularan dohodak«. Pri tom je vrlo značajno da je relativno značajan broj ispitanika koji namjeravaju promijeniti zanimanje — izjavio da će i dalje stanovati u svome selu, odnosno da je najveći dio onih koji namjeravaju promijeniti mjesto boravka, izjavio da to čini samo zato što u njihovu selo ili u njegovoj neposrednoj blizini ne može ostvariti svoj profesionalni cilj pa je uz promjenu zanimanja prisiljen promijeniti i mjesto boravka. Drugim riječima to znači da jedan od osnovnih činilaca migracionih tendencija jest nemogućnost ostvarenja profesionalnih i dohodovnih aspiracija na lokalnom nivou, a ne samo opća atraktivnost grada — inače često spominjana kao osnovna opredjeljivanja seoske omladine.

Preciznija analiza je pokazala da daljnji lični motivi za napuštanje poljoprivrede mogu biti i poremećeni odnosi generacija, kao i mišljenje da »prenapućen« posjed ne može pružiti zadovoljavajući životni nivo brojnim potomcima.

O ostalim ličnim motivima, kao i o strukturalnim prethodnicima socijalnog i prostornog pomjeranja, odnosno stabilizacije seoske omladine bilo je već riječi u prvom dijelu analize.

* * *

Provedena analiza, u najmanju ruku, indicira zaključak da je utvrđivanje činilaca profesionalne i prostorne stabilizacije, odnosno pokretljivost mnogo složenije nego što se to obično misli, pogotovo ako se ima na umu da se seoska omladina i inače nalazi u vrlo složenom položaju s obzirom na profesionalne i socijalne perspektive, te ekonomske i obrazovne probleme

¹⁴ »Kada se ovakve socijalne i ekonomske obaveze i težina lokalnog očekivanja dodaju problemima traganja za drugim poslom, tada tipičan sin poljoprivrednika može smatrati daleko jednostavnijim da ostane na roditeljskom posjedu, nego da ga pokuša napustiti« (Ruth Gasson, »The Choice of Farming as an Occupation«, *Sociologia Ruralis*, Assen, Vol. IX/1969, No. 2, p. 148.)

Summary:

FACTORS PROMOTING THE VOCATIONAL AND SPATIAL MOBILITY AND STABILIZATION OF RURAL YOUTH

The author discusses certain basic social and psychological factors and the structural premises which determine the social and vocational changes or stabilization of rural youth.

Analysing the replies of 1,312 young farmers in the age group of 14—25, the author has established that the most frequent reasons which prompt young people to choose farming as a vocation include the following: devotion to agriculture as a vocation, and to the rural community as a natural and social environment; satisfaction with the family standard of living; the uncertainty to which young people may be exposed during the transition period or during adjustment to a new job; and realization that employment outside agriculture primarily requires appropriate technical skills which young farmers do not possess. On the other side, the factors which promote agrarian and rural exodus are the following: hard work and disproportionate income from agriculture; disturbed relations between the generations; the belief that an overpopulated land cannot ensure a satisfactory standard of living for the numerous descendants; dissatisfaction with local life and the living situation in general; and dissatisfaction at the manner in which leisure can be spent. The main structural premises leading to social vocational and spatial shifts among rural youth are sex, marital status, and education.

Резюме:

ФАКТОРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И ПРОСТОРНОГО ПЕРЕДВИЖЕНИЯ ИЛИ СТАБИЛИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Автор в статье рассматривает некоторые основные социо-психологические факторы и структуральные предшествующие явления социопрофессионального передвижения т. е. стабилизации сельской молодежи.

Анализируя ответы 1.312 молодых сельскохозяйственных работников возраста от 14 до 25 лет, автор установил что между причинами определяющими выбор сельского хозяйства как профессии в первую очередь встречаем: привязанность к сельскому хозяйству как профессии и к селу естественной среде, неуверенность которую бы ощутили молодые в случае выбора нового занятия или адаптации на новом занятии и сознание, что для работы вне сельского хозяйства как основное предварительное условие требуется соответственная квалификация которой нет у молодых сельскохозяйственных работников. В противоположность этому, среди факторов ускоряющих аграрное и сельскохозяйственное массовое передвижение встречаем: напряженную работу и непаритетный доход в сельском хозяйстве, растроенные отношения между поколениями, мнение что перенаселенное имение не может обеспечить удовлетворяющего жизненного уровня многим молодым поколениям, неудовлетворенность жизнью в местной среде и вообще жизненной обстановкой, а также и неудовлетворенность способом использования свободного времени. Как структуральные предшествующие явления социо-профессионального и просторного передвижения утверждены: пол, брачное состояние и школьное образование.